

Ludowe nazwy grzybów w Polsce

Ewa Referowska Chodak

Abstrakt. Ludowe, tradycyjne nazwy grzybów wynikały z wnikliwych obserwacji owocników oraz ich otoczenia. Przekazywane były z pokolenia na pokolenie, głównie w regionach wiejskich. Współcześnie wiedza o ludowych nazwach grzybów zbierana jest drogą ankietową. W artykule przedstawiono regionalne nazewnictwo wybranych gatunków grzybów (*Cantharellus cibarius* Fr., *Gyromitra esculenta* (Pers.) Fr., *Paxillus involutus* (Batsch) Fr., *Craterellus cornucopioides* (L.) Pers., *Imleria badia* (Fr.) Vizzini, *Leccinum aurantiacum* (Bull.) Gray, *Leccinum scabrum* (Bull.) Gray, *Marasmius oreades* (Bolton) Fr., *Sparassis crispa* (Wulfen) Fr.), zebrane przez studentów Wydziału Leśnego SGGW w Warszawie. Skonfrontowano je z dostępnymi naukowymi publikacjami. Ze względu na fakt, że jest to stopniowo przemiążająca wiedza, należy zwrócić szczególną uwagę na jakość takich badań. Niniejszy artykuł ma z założenia stanowić zachętę do utrwalania dorobku polskiej tradycji i kultury w zakresie nazewnictwa grzybów.

Słowa kluczowe: etnomykologia, nazwy grzybów, polska tradycja

Abstract. Folk names of mushroom in Poland. Folk, traditional names of fungi came from deep observations of sporocarps and their surroundings. They were passed from generation to generation, mainly in countryside. Nowadays knowledge about folk names of fungi is collected via questionnaire. In this paper names of chosen fungi species (*Cantharellus cibarius* Fr., *Gyromitra esculenta* (Pers.) Fr., *Paxillus involutus* (Batsch) Fr., *Craterellus cornucopioides* (L.) Pers., *Imleria badia* (Fr.) Vizzini, *Leccinum aurantiacum* (Bull.) Gray, *Leccinum scabrum* (Bull.) Gray, *Marasmius oreades* (Bolton) Fr., *Sparassis crispa* (Wulfen) Fr.) were presented, initially collected by students of Forest Faculty of WULS-SGGW in Warsaw and confronted with available scientific literature. This knowledge is diminishing, so special care should be taken about the quality of the research. The intention of this paper is to encourage recording of Polish tradition and culture within naming of fungi.

Keywords: ethnomycology, mushroom names, Polish tradition

Wstęp

Już około 50 lat temu, gdy Bartnicka-Dąbkowska (1964) prowadziła badania nad ludowymi nazwami grzybów, zauważała, że pod wpływem szerzenia się oświaty i nasilania kontaktów między ludźmi różnych regionów (również na linii miasto-wieś) nasilił się proces zanikania starszych lokalnych nazw grzybów. Po kolejnych 50 latach zjawisko może

być jeszcze bardziej zaawansowane, co dotyczy nie tylko nazw grzybów, ale także ludowej wiedzy związanej z ich zbiorem i wykorzystaniem czy wierzeniami i przesadami. Badaniem ludowej, pierwotnej wiedzy o grzybach zajmuje się etnomykologia (Grzywnowicz 2002).

Celem niniejszej publikacji jest zainteresowanie odbiorców tematyką etnomykologii i zachęcenie do własnych poszukiwań w tej dziedzinie, a następnie utrwalania wyników w publikacjach. Jest to wiedza niestety przemijająca, która może bezpowrotnie zagaść. Można ją zaliczyć do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, chronionego poprzez prawo międzynarodowe: Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, ratyfikowaną w 2011 roku przez Polskę (Konwencja 2011). Dziedziny, w jakich przejawia się opisywane dziedzictwo to m.in. przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz wiedza dotycząca przyrody i wszechświata (Konwencja 2011 – art. 2.2.1). Na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego znalazł się m.in. język esperanto jako nośnik kultury esperanckiej (<http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne>).

W artykule wykorzystano wybrane informacje pochodzące z dziesięciu wyselekcjonowanych ankiet etnomykologicznych, wypełnionych w 2011 roku przez studentów Wydziału Leśnego SGGW w Warszawie w ramach przedmiotu ochrona przyrody (na podstawie wywiadów przeprowadzanych w terenie z samodzielnie wybranymi respondentami – materiały niepublik.) oraz prac inżynierskich i magisterskich (obronionych na wspomnianym wydziale), badających to zagadnienie na określonym geograficznie lub administracyjnie terenie, na większej grupie respondentów. Informacje z powyższych źródeł skonfrontowano z danymi z wybranych publikacji naukowych (Bartnicka-Dąbkowska 1964, Kopczyński i Ławrynowicz 2000, Marczyk 2003, Siemiński 2007, Łuczaj i Nieroda 2011, Łuczaj i Köhler 2014). W przypadku doboru studenckich ankiet kierowano się następującymi przesłankami: osobą studenta (najlepsi, najbardziej poważni), osobą ankietowanego (starsza osoba o niższym wykształceniu i/lub zawodzie związanym ze środowiskiem, o zadeklarowanym etnicznym pochodzeniu zgodnym z miejscem zamieszkania), różną lokalizacją geograficzną wykonanych badań. Wykorzystane prace dyplomowe objęły następujący teren i respondentów:

- woj. mazowieckie, gm. Długosiodło, Obryte, Ostrów Mazowiecka, Brańszczyk, Wyszków, rok 2008, informatorzy – 120 ankietowanych osób, w tym 33% osób powyżej 55 lat (Królikowski 2009)
- woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym 6% osób powyżej 60 lat (Głowacka 2009)
- pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym ok. 14% osób powyżej 60 lat (Pięcek 2011)
- woj. lubelskie, gm. Włodawa, Wyryki, Stary Brus, Sosnówka, Hanna, rok 2011, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym ok. 43% osób powyżej 40 lat (Neczaj 2012)
- woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym 20% osób powyżej 60 lat (Plona 2013)
- woj. podlaskie, gm. Gródek, Michałowo, Zabłudów, Narew, rok 2011/2012, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym 55% osób powyżej 75 lat (Ślubowska 2013)
- woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym 17% osób powyżej 60 lat (Ledworuch 2012)
- woj. lubelskie, gm. Krasnobród, Adamów, Józefów, Zwierzyniec, Krynice, rok 2012, informatorzy – 100 osób, w tym 4% osób powyżej 60 lat (Kurantowicz 2012)

- woj. warmińsko-mazurskie, gm. Nidzica, Janowo, Janowiec, rok 2012, informatorzy – 100 ankietowanych osób, w tym 28% osób powyżej 60 lat (Skudynowska 2013)
Nazwy łacińskie grzybów podano za Index Fungorum (www.indexfungorum.org).

Ludowe nazwy grzybów

Poniżej przedstawiono ludowe nazwy wybranych gatunków grzybów, z podaniem ich regionalizacji, źródła informacji oraz – jeśli było – tłumaczenia.

Pieprznik jadalny *Cantharellus cibarius* Fr.

- pliska – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (tłumaczenie nazwy: prawdopodobnie od żółto-pomarańczowego lisiego koloru, inna użyta nazwa: kurka); woj. podlaskie, gm. Narew, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 50 lat, leśnik (inna użyta nazwa: kurka) (ankiety – materiały niepublik.); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (inna użyta nazwa: kurka) (Królikowski 2009); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) określenie pliska (oraz pliszka i plizga) wymieniane było na Podlasiu (w tym w okolicach Białej Podlaskiej, Białowieży, Białegostoku), a także w Krakowskim i Rzeszowskim. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwy „pliszki” używano w okolicach Jordanowa, woj. małopolskie (Łuczaj i Köhler 2014),
- kurka – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz; woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista (tłumaczenie nazwy: mała, żółta); woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik (tłumaczenie nazwy: żółta barwa, chowa się w lesie jak kura wysiadująca jajka); woj. podkarpackie, gm. Brzoźów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka; woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką; woj. warmińsko-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog; woj. podlaskie, gm. Piątница, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 70 lat, emeryt (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: żółta barwa przypominająca kurczaka) (Ledworuch 2012); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: żółta i na jednej nodze) (Kurantowicz 2012); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) „kurka” wraz z liczbą mnogą „kurki” były dominującymi określeniami dla tego gatunku grzyba, w szczególności we wschodniej Wielkopolsce, w Łódzkiem, na zachodnim Mazowszu oraz na wschód od Warszawy po Podlasie. Lokalizacje te potwierdzają się także w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku (Łuczaj i Köhler 2014). W pozostałych regionach częściej spotykano inne (poniższe) nazwy. W badaniach Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) na 20 przebadanych starych województw nazwa ta nie wystąpiła tylko w byłym woj. rzeszowskim i tarnobrzeskim. Bardziej na południe, w regionie pod-

karpackim, używanie tej nazwy potwierdzają Łuczaj i Nieroda (2011), jednak większość respondentów w ich badaniach miała mniej niż 40-55 lat,

- kurza nóżka – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to nazwa charakterystyczna wyłącznie dla pieprznika jadalnego, stosowana w okolicach Kozienic, Chmielnika, Niska, ale przede wszystkim w woj. lubelskim – w okolicach Ryk, Łukowa, Radzyna, Włodawy, Lubartowa, Puław, Chełma, Lublina, Bełżca, Kraśnika, Krasnegostawu, Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego. „Kurze nóżki” i „kurzelapki” wymieniane były odpowiednio dla okolic Janowa Podlaskiego i Janowa Lubelskiego w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku (Łuczaj i Köhler 2014). Z kolei w badaniach Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) nazwę tę stwierdzono w byłym woj. płockim,
- gąska – woj. podlaskie, gm. Nowinka, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 75 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011 (Plona 2013). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) podaje się, że nazwa ta jest charakterystyczna dla północno-wschodniego Mazowsza, na Warmii, Mazurach i w części Podlasia. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę tę wymieniono także w Poznańskim (Łuczaj i Köhler 2014),
- liszówka – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy, są natomiast podobne o wspólnym pochodzeniu związanym z lisem, liszką (lisica, lisiczka, lisówka, liszczka, lizska), występujące m.in. na wschodnich kresach, w Krakowskim i Rzeszowskim. Nazwy o takim rdzeniu używane były przez respondentów pochodzących z aktualnej Białorusi i Ukrainy w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku (Łuczaj i Köhler 2014). Nazwę „lisówka” w byłym woj. rzeszowskim bądź okolicach Jaśła potwierdzają Kopczyński i Ławrynowicz (2000) oraz Łuczaj i Köhler (2014). Ci ostatni podają także nazwę „liszki” dla okolic Krakowa,
- z innych nazw podawanych przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) można wymienić m.in.: kurzajka/kurzejka/kurzejek (Kociewie, Krajna, Ziemia Chełmińsko-Dobrzyńska; nazwa „kurzajka” potwierdzona też przez Siemińskiego (2007) w rejonie Kaszubskim, a „kurzejki” na Kociewiu przez Łuczaj i Köhlera (2014)), kurk, lyżeczka (Kaszuby; l. mn. „łestoczci” – Siemiński 2007, a inna kaszubska nazwa: „peperluszczi”), kokotek (zach. Wielkopolska; l. mn. „kokotki” – Łuczaj i Köhler 2014) czy kokoszka (zach. Wielkopolska oraz widły Wisły i Pilicy). Na wschód od Białegostoku podano nazwę „żółty grzyb” oraz „betka” (Ślubowska 2013), jednak wg Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) żółtym grzybem nazywano maślaka żółtego w okolicach Lubartowa, a kurkę w okolicach Białegostoku – betką (bedłką) żółtą. „Żółte bedłki” wystąpiły także w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku odnoszących się do regionu sieradzkiego (Łuczaj i Köhler 2014). W badaniach Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) podano też nazwę „kogutek” w regionie byłego woj. tarnobrzeskiego, według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) charakterystyczną dla Wielkopolski oraz regionu świętokrzyskiego. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w Poznańskim wymieniono także nazwę „kieliszki” (Łuczaj i Köhler 2014). Piestrzenica kasztanowata *Gyromitra esculenta* (Pers.) Fr.
- smorchal (nazwa ze względu na kształt kapelusza oraz fakt, że powierzchnia jest śliska, prawdopodobnie od słów „smarki” i „nochal”) – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podla-

ska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy, jest natomiast grupa podobnych, wywodzących się z nazwy łacińskiej *Morchella* (smardz, podobny do piestrzenicy), jak murchel, murchla (l. mn. „murchle” potwierdzone na Kaszubach przez Siemińskiego 2007 oraz Łuczaja i Köhlera 2014), murchlica, murchawka,

- smardz – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (Królikowski 2009); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to najważniejsza konkurencyjna nazwa względem „babich uszu”, odnotowana też w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w okolicach Jordanowa (Małopolska) i w Sieradzkim, a koło Jasła i w Poznańskim w wariantcie „smordz” i „smordze” (Łuczaj i Köhler 2014),
- babie uszy/ucho – woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista; woj. podlaskie, gm. Nowinka, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 75 lat, rolnik; woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik; woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (tłumaczenie nazwy: bo wygląda jak małżowina uszna) (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Forma „babie uszy” była najczęściej występującą nazwą dla tego gatunku w Polsce: odnotowano ją na Suwalszczyźnie, części Podlasia, Mazurach, Warmii, Mazowszu, północnej Małopolsce, Lubelszczyźnie (Bartnicka-Dąbkowska 1964), a także na Kaszubach (Siemiński 2007, Łuczaj i Köhler 2014). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę tę wymieniono także w Sieradzkim (Łuczaj i Köhler 2014). Na Roztoczu (Kurantowicz 2012) i w okolicach Łodzi (Głowacka 2009) zanotowano też formę „babieusz”, wymienianą jednocześnie w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). „Babzie łusy” to kurpiowska wersja nazwy zanotowana w badaniach Plony (2013), a „babskie uszy” – we wspomnianych ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w okolicach Jordanowa, woj. małopolskie (Łuczaj i Köhler 2014),
- uszak – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy dla piestrzenicy, są natomiast podobne: „psie uszy”, „ucho”, „uchacz”. Forma „uchacz” odnotowana została w badaniach Królikowskiego (2009) – woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008. Jednak według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) ta forma była odnotowana w przeszłości raczej w okolicach Hajnówki,
- smarszcz – woj. podlaskie, gm. Narew, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 50 lat, leśnik (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest taka nazwa dla piestrzenicy, aczkolwiek spotkana w innych częściach Polski.

Podobnie brzmiąca nazwa „smarszczok” została odnotowana w badaniach Królikowskiego (2009) – woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 oraz w badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012. Takiej nazwy nie ma w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). W badaniach Ślubowskiej (2013) podano także formy „smarszczek”, „smorszczuk” i „smarszczka”, również nie wymienione u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „smarszczy” podano z aktualnego regionu Białorusi (Łuczaj i Köhler 2014),

- grzyb majowy – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa ta dla piestrzenicy funkcjonowała wyłącznie w woj. lubelskim, w okolicach Radzyna, Białej Podlaskiej, Włodawy, Lubartowa i Chelma. W badaniach Plony (2013) cztery osoby określiły swoje pochodzenie jako Kresowiak, stąd prawdopodobnie taka zanotowana nazwa,
- ochnała – woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (Ledworuch 2012). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiego określenia,
- według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) sporadycznie notowane były też takie ludowe nazwy, jak np. majówka, smoluch, grzyb drewniany, morszczok i muszle dębowe. Nie ma natomiast dla piestrzenicy kasztanowatej określenia „kasztaniak” (Głowacka 2009 – okolice Łodzi), a nazwy mające związek z kasztanami były stosowane dla podgrzybka brunatnego.

Krowiak podwinięty *Paxillus involutus* (Batsch) Fr.

- wardocha, wardziocha (prawdopodobnie nazwa pochodzi od zawiniętych brzegów, „warg” kapelusza tego grzyba) – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (inna użyta nazwa: olszówka) (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takich określeń, jest jedynie zbliżona forma „wardy”, używana wyłącznie w okolicach, gdzie mieszka w/w ankietowana,
- krowiak – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz; woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką (ankiety – materiały niepublik.). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to druga – po olszówce – grupa określeń dla opisywanego grzyba o wspólnej podstawie słowotwórczej „krowa”. „Krowiak” notowany był w okolicach Kościerzyny, Łomży, Piotrkowa, Łukowa, Tomaszowa Lubelskiego, Katowic i Bielska-Białej,
- krowia gęba (ze względu na podobieństwo do mleczaja, który wydziela po ściśnięciu mleczko) – pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięceć 2011). Takim terminem określano krowiaka podwiniętego w okolicach Ostródy (Olsztyńskie), Sierpca (Mazowsze), Poznania, Śremu (Wielkopolska), Kępna, Kutna i Poddębic (Łódzkie) (Bartnicka-Dąbkowska 1964). Forma „krowie gąbki” została odnotowana w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w Poznańskim (Łuczaj i Köhler 2014),
- olszówka – woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista (tłumaczenie nazwy: rośnie w olszynach); woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik; woj. warmińsko-

-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (tłumaczenie nazwy: bo występuje w olsach) (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (tłumaczenie nazwy: od miejsca wzrostu, pod olszami, na terenach o dużej wilgotności) (Pięćek 2011); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (Królikowski 2009); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: należy szukać w drzewostanach olszowych) (Ledworuch 2012); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: rośnie w otoczeniu olsz) (Kurantowicz 2012); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (tłumaczenie nazwy: bo rośnie pod olszami) (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to najczęściej występująca ludowa nazwa tego gatunku grzyba, poza Kaszubami, Mazurami, Suwalszczyzną, południową Małopolską i Śląskiem. Wymieniana była także (w l. mn. „olszówki”) w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w regionie Wielkopolski i Mazowsza (Łuczaj i Köhler 2014). Sporadycznie notowane pokrewne określenia, to np. „olchówka” (też w: Królikowski 2009, Pięćek 2011, Ledworuch 2012, Ślubowska 2013, Plona 2013), „podolchówka” czy „podolszówka” (też w: Plona 2013),

- mszak – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). Takie określenie (ani żadne podobne) nie zostało opisane w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),
- świnka – pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – też forma „świnka” (Ślubowska 2013). Bartnicka-Dąbkowska (1964) podaje taką nazwę („świnka”) dla krowiaka aksamitnego. Dla krowiaka podwiniętego stwierdzano nazwy: „świniarki” (świętokrzyskie; prawdopodobnie też okolice Koła, Kutna, Garwolina – Łuczaj i Köhler 2014), „świniarz gruby” (okolice Szczytna), a także wspomniana „świnka” (okolice Mrągowo, Suwałk i Radzyna Podlaskiego). Nazwa „świnka” wystąpiła także w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w okolicach Janowa Lubelskiego (Łuczaj i Köhler 2014).

Lejkowiec dęty *Craterellus cornucopioides* (L.) Pers.

- wronie uszy – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (tłumaczenie nazwy: nazwa pochodzi od czarnego koloru grzyba i jego lejkowatego, trąbkowatego kształtu) (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: barwa czarna przypomina wronę) (Ledworuch 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to nazwa stosowana wyłącznie na Lubelszczyźnie, w okolicach Radzyna,
- lejek (nazwa od kształtu grzyba i pustego trzonu) – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Nazwa „lejek” stwierdzona była na Kujawach i w okolicach Bielska-Białej, a więc teoretycznie poza terenem objętym w/w ankietą (Bartnicka-Dąbkowska 1964),
- kominek (nazwa od kształtu grzyba i pustego trzonu) – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012);

woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Nazwa „kominiek” funkcjonowała tylko w Lubelskiem w okolicach Puław i Kraśnika (Bartnicka-Dąbkowska 1964). W badaniach Plony (2013) kilku respondentów określiło swoje pochodzenie jako Kresowiak, co może tłumaczyć użycie nazwy na Warmii,

- cholewka (nazwa od kształtu grzyba i pustego trzonu) – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Nazwa „cholewka” funkcjonowała w Bydgoskiem w okolicach Mogilna, następnie w okolicach Miechowa, Koźmienic, Kielc, Jędrzejowa, Pińczowa i Buska, a na Lubelszczyźnie w okolicach Włodawy i Chełma (Bartnicka-Dąbkowska 1964). Nie była zatem podana lokalizacja z granicy województw mazowieckiego i łódzkiego oraz warmińsko-mazurskiego, chociaż w tym ostatnim przypadku (Plona 2013) kilku respondentów pochodziło z Kresów,
- lejkwiec, jakubek – pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma w ogóle takiej nazwy, jak „jakubek”, a ludowa nazwa „lejkwiec” stwierdzona była niegdyś na Kielecczyźnie. Nazwa „jakubek” znalazła się też w opracowaniu Plony (2013) w okolicach Reszła (woj. warmińsko-mazurskie),
- czarna kurka (podobny kształt do kurki, ale czarny kolor) – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) taka nazwa występuje w liczbie mnogiej, jednak stwierdzono ją w innym regionie, niż pierwsza ankieta, a w okolicach realizacji drugiej ankiety (okolice Piotrkowa). Nazwę „czarna kurka” potwierdza opracowanie Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) w byłym woj. piotrkowskim,
- skórzak – woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa ta stosowana była w okolicy Siemiatycz oraz w okolicy Opola, a zatem w innych regionach, niż została przeprowadzona w/w ankieta,
- według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) gatunek ten ma bardzo dużo ludowych nazw, mimo że raczej uważany jest za niejadalny. Wynika to z jego charakterystycznego kształtu, do którego często przyrównywane są znane i wykorzystywane przez człowieka przedmioty, np. wyżej wymienione lejek, kominiek, cholewka, ale także trąbka (trąbki potwierdzone w opracowaniu Głowackiej (2009) dla okolic Łodzi), tutka, cholewa (potwierdzone w l. mn. „cholewy” przez Łuczaję i Köhlera (2014) dla okolic Krakowa), kieliszek (potwierdzone w l. mn. „kieliszki” przez Łuczaję i Köhlera (2014) z Wielkopolski), fajka. Porównywany jest też do uszu, w tym wronich, psich czy babich. Ciemne zabarwienie stało się z kolei podstawą dla innych nazw, jak cygan, cyganka, kominiarz, kowal (potwierdzone w opracowaniu Głowackiej (2009) dla okolic Łodzi, a w badaniach Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) dla byłego woj. skierniewickiego i radomskiego), smoluch, a otoczenie, w którym rośnie wpłynęło na nazwy dębianka, poddubięń, pniakówka. W opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) znalazło się także określenie „podkowy” dla terenu byłego woj. radomskiego i „czarny korek” dla terenu byłego

go woj. skierniewickiego, nieobecne w ogóle w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), a określenie „czubajka” dla terenu byłego woj. radomskiego – w starszym z tych opracowań przypisane było innym gatunkom grzybów. Z kolei podane przez Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) „cyganki” dla terenu byłego woj. sieradzkiego stwierdzono u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) na Lubelszczyźnie. W rejonie kaszubskim Siemiński (2007) podaje też nazwę w liczbie mnogiej „dłuzdi bołci usze”.

Podgrzybek brunatny *Xerocomus badius* (Fr.) E.-J. Gilbert (obecnie *Imleria badia* (Fr.) Vizzini)

- siniak (nazwa od niebieskiego zabarwienia hymenoforu, czasem też trzonu po jego dotknięciu lub uszkodzeniu) – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (inne użyte nazwy: zajaczek, podgrzybek, grzyb polny) (ankiety – materiały niepublik.). Taką popularną ludową nazwę „siniak” (i jej źródło) potwierdzają także Bartnicka-Dąbkowska (1964) oraz Kopczyński i Ławrynowicz (2000), chociaż ci ostatni nie w regionie wymienionym w cytowanej ankiecie. Nazwa „siniak” używana była także w okolicach Jasła (Łuczaj i Köhler 2014). W badaniach Ślubowskiej (2003) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – wystąpiły też podobne nazwy „siniec” i „siniuch”, przy czym pierwsza z nich potwierdzona jest przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) dla podgrzybka brunatnego m.in. w okolicach Sokółki, a druga stosowana była wyłącznie w okolicach Białegostoku raczej dla piaskowca modrzaka bądź dla borowika ponurego. W opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) wymienia się także formę „siniaczek” dla terenu byłego woj. piotrkowskiego i suwalskiego i „sińce” dla byłego woj. piotrkowskiego, co w pierwszym przypadku zgadza się z opracowaniem Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) w odniesieniu do regionu łódzkiego, a w drugim przypadku – wyłącznie w odniesieniu do liczby pojedynczej „siniec”. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku podaje się także prawdopodobną nazwę „sine grzybki” z regionu sieradzkiego (Łuczaj i Köhler 2014),
- czarny lepek (ze względu na czarne kapelusze) – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz (ankiety – materiały niepublik.); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Nazwa potwierdzona także w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), jednak raczej na Kujawach i w Wielkopolsce. Z kolei w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) nazwa wystąpiła w byłym woj. sieradzkim, wałbrzyskim i wrocławskim,
- podgrzybek – woj. podlaskie, gm. Nowinka, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 75 lat, rolnik; woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista; woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką; woj. warmińsko-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog; woj. podlaskie, gm. Piątnica, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 70 lat, emeryt (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (Królikowski 2009); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: podobny do borowika, ale gorszej jakości) (Ledworuch 2012); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013);

woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „podgrzybek” jest podobnie popularna, jak „siniak”, stosowana była głównie na Warmii, Mazurach i Mazowszu, a np. na Lubelszczyźnie rzadziej, wykazana była dawniej tylko w okolicach Radzyna i Tomaszowa Lubelskiego. Bardziej na południe, w regionie podkarpackim, używanie tej nazwy potwierdzają Łuczaj i Nieroda (2011), jednak większość respondentów w ich badaniach miała mniej niż 40-55 lat. W badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – odnotowano też nazwę „podhrybok” nieobecną u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), brzmiącą jak kresowa (zza wschodniej granicy) odmiana słowa „podgrzybek”,

- zajączek – woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „zajączek” jest znacznie rzadsza, notowana była m.in. na Mazowszu, w centralnej i południowo-wschodniej Polsce. Zdecydowanie częściej tą nazwą określany jest podgrzybek zajączek,
- zajczuk – woj. podlaskie, gm. Narew, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 50 lat, leśnik (ankiety – materiały niepublik.). Nazwa „zajczuk” jest pochodną od zajączka, a zatem należy jej przypisać taki sam komentarz, jak w powyższym punkcie. W tej formie nie występuje w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), jest tylko „zajczyk”, który stanowi ludową nazwę podgrzybka zajączka, a nie podgrzybka brunatnego. W badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – wymieniono też nazwę „zajczy gryb”. Podobna forma, bo „zajczy hryb” u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) przypisana była zajączkowi w okolicach Białegostoku, Sokółki, Bielska Podlaskiego i Hajnówki,
- borowik – pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011), woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); borowik brunatny – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013), woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „borowik” funkcjonowała w Olsztyńskiem, na Suwalszczyźnie, koło Łomży, punktowo w Wielkopolsce, na Kielecczyźnie, Lubelszczyźnie i koło Cieszyna, a zatem w innych lokalizacjach, niż określono w pierwszej ankiecie (Pięćek 2011), ale jednocześnie zgodnie z lokalizacją określoną w drugiej ankiecie (Plona 2013). Tyle że nazwa „borowik brunatny” (z drugiej i trzeciej ankiety) była przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) stwierdzana w okolicach Tomaszowa Mazowieckiego, a więc w okolicach realizacji czwartej ankiety (Głowacka 2009). Zapewne wpływ na tę sytuację miał fakt, że kilka ankietowanych osób (z ankiet: Plona 2013, Skudynowska 2013) określiło swoje pochodzenie jako Mazowszanin, a nie Warmiak czy Mazur. W opracowaniu Kopeczyńskiego i Ławrynowicz (2000) znalazło się także określenie „borowik sosnowy” (w byłym woj. sieradzkim), nieobecne u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),
- czarnulka – woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Potwierdza to opracowanie Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), w okolicach Piotrkowa,
- inne nazwy, podawane przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) to m.in. podgrzybnica (okolice Ryk, woj. lubelskie i okolice Kozienic, woj. mazowieckie), podgrzybowiec (okoli-

ce Buska, woj. świętokrzyskie), półgrzybek (we wschodniej Polsce okolice Olsztyna, Ostródy – potwierdzone też przez Plonę (2013), Augustowa, a w zachodniej – okolice Ostrzeszowa i Kępna), gniewosz, gniewus (Śląsk; l. mn. „gniewosze” dla regionu krakowskiego podana też przez Łuczaj i Köhlera (2014)). Siemiński (2007) potwierdza też formę „podgrzybówka” i podaje liczbę mnogą „podgrzebczi” (Kaszuby). W badaniach Kurantowicza (2012) na Roztoczu i Plony (2013) w okolicach Reszla pojawiło się dodatkowe określenie „grzyb płowy”, w opracowaniu Głowackiej (2009) dla okolic Łodzi wymieniono nazwę „półpanek”, a w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) „grzyb kasztanowaty”, „podprawek”, „podprawdziwek” i „zajęczy prawy”, nieobecne u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). Określenie „dębiak” w Sieradzkim (Kopczyński i Ławrynowicz 2000) według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie było używane w odniesieniu do podgrzybka brunatnego. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku podano także nazwę z okolic Garwolina: „grzyb piaskowy” i prawdopodobną nazwę z okolic Mielca: „śniołki” (Łuczaj i Köhler 2014).

Koźlarz czerwony *Leccinum aurantiacum* (Bull.) Gray

- kozak – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „kozak” ma duży zasięg geograficzny, w szczególności obejmujący Wielkopolskę, Małopolskę i Śląsk północny, ale także Lubelszczyznę. W regionie podkarpackim używanie tej nazwy potwierdzają Łuczaj i Nieroda (2011), jednak większość respondentów w ich badaniach miała mniej niż 40-55 lat. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „kozaki” dla koźlarza czerwonego podano z regionu sieradzkiego, a z wielu innych regionów Polski – dla rodzaju koźlarz (Łuczaj i Köhler 2014),
- koziak – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „koziak” jest określeniem raczej dla koźlarza babki, stosowanym na Mazowszu i Lubelszczyźnie,
- koźlak – woj. podlaskie, gm. Piątnica, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 70 lat, emeryt (ankiety – materiały niepublik.); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011 (Plona 2013). Opracowanie Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) potwierdza taką nazwę ludową dla koźlarza czerwonego w okolicach Bydgoszczy i Ostrowi Mazowieckiej (w prostej linii to ok. 45 km od miejsca zamieszkania respondenta z pierwszej ankiety),
- krawiec – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). W badaniach Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa ta stwierdzona była w następujących regionach Polski: okolice Włocławka i Gostynina (pogranicze woj. mazowieckiego i kujawsko-pomorskiego), okolice Koła, Konina, Turka, Kalisza, Kępna i Ostrzeszowa (woj. wielkopolskie), Kutna, Łęczycy, Sieradza i Wielunia (woj. łódzkie). W tym ostatnim regionie w okolicy Łodzi podawany jest także „krawczyk”, odnotowany u Pięcka (2011),
- osak (rośnie pod osikami) – woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie,

okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Plona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to nazwa charakterystyczna dla północno-wschodniego Mazowsza, Warmii i Mazur, a na wschodnich krańcach tego zasięgu dochodzą jeszcze formy „osowiak” i „osiniak” (potwierdzone w opracowaniu Plony 2013, jednocześnie „osowiak” obecny w opracowaniu Głowackiej 2009), a na Suwalszczyźnie – podosowiak, podosiniak (też w opracowaniu Plony 2013), podosowik i podosinnik. Ze wschodnimi kresami (aktualnie terenem Białorusi) związane były wymienione wcześniej określenia osowiaki i podosinniki, obecne w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku (Łuczaj i Köhler 2014). Stwierdzony w badaniach Neczaja (2012) „osak” w woj. lubelskim notowany był tylko w okolicach Łukowa (Bartnicka-Dąbkowska 1964). W badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – podano też formę „osowik” i „podosowiec”, które nie wystąpiły u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),

- osikowiec (rośnie głównie pod osiką) – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). Według opracowania Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) tą nazwą posługiwano się w okolicach Żywca (woj. śląskie) w odniesieniu do kozłarza babki, natomiast w odniesieniu do kozłarza czerwonego używano nazwy „osikowiec-kozak” w okolicach Przemyśla, a zatem stosunkowo blisko lokalizacji ankietowanej osoby,
- podbrzeziniak – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) taką nazwę stwierdzono w okolicach Suwałk. Nazwa związana z brzożami, funkcjonująca na Kaszubach, to „brzożaczki” (w l. mn.) dla określenia ogólne kozłarzy (Siemiński 2007),
- czerwony łeb – woj. podlaskie, gm. Nowinka, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 75 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.). Takie określenie dla kozłarza czerwonego wystąpiło również w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), ale dla okolic Piotrkowa (woj. łódzkie). Na Podlasiu spotykana była raczej forma „czerwonogłowiec”, co potwierdza się w badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012,
- czerwony lepek – woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (Ledworuch 2012); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) ta ludowa nazwa kozłarza czerwonego funkcjonowała w okolicach Świecia i Torunia oraz Leszna, a zatem w innych regionach Polski, niż zostały przeprowadzoneankiety. W badaniach Ślubowskiej (2013) – woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 – pojawiła się też podobna nazwa „czerwonolepiec”, a w badaniach Plony (2013) – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 – nazwa „czerwonolepek”, których nie ma u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),
- czerwonogłówek (kolor kapelusza) – woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest tylko żeńska forma „czerwonogłówka”, wymieniana dla kozłarza czerwonego przez osobę, która przed II wojną światową mieszkała w Grodnie (na wschód od woj. podlaskiego). Są to jednocześnie nazwy podobne do funkcjonującej na Podlasiu nazwy „czerwonogłowiec”,

- czerwoniak – woj. warmińsko-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) taka nazwa dla koźlarza czerwonego funkcjonowała w okolicach Łomży (woj. podlaskie), Radzyna (woj. lubelskie) i Jarosławia (woj. podkarpackie). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „czerwoniak” podano z aktualnego regionu Ukrainy (Łuczaj i Köhler 2014). Dla opisywanego regionu warmińsko-mazurskiego bardziej charakterystyczny jest „osak”. W badaniach Plony (2013) wystąpiła także nazwa „czerwonec” (woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011), która według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) notowana była w okolicach Białegostoku. We wspomnianych ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku podano także prawdopodobną nazwę „grzyb czerwony” z okolic Jasła (Łuczaj i Köhler 2014),
- czarnonahlowiec, kraśniuk (ze względu na czerwony kolor kapelusza) – woj. podlaskie, gm. Narew, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 50 lat, leśnik (ankiety – materiały niepublik.). Bartnicka-Dąbkowska (1964) podaje, że nazwa „kraśniuk” jest charakterystyczna dla Podlasia białostockiego, co potwierdza się w przytoczonej ankiecie. Natomiast badania wspomnianej autorki nie zawierają określenia „czarnonahlowiec”. Przypomina ono kresową wersję (z za wschodniej granicy Polski) słowa „czerwonogłowiec”, którym określało się koźlarza czerwonego na Mazowszu w okolicach Łosic, Mińska Mazowieckiego, na Podlasiu w okolicach Hajnówki i Siemiatycz oraz na Lubelszczyźnie. W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) znajduje się jeszcze nazwa „czyrwonohałowik”, jednak odnosi się do borowika ponurego w okolicach Sokółki. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „krasnoholowcy” podano z Janowa Podlaskiego, zaś „krasnohołowiki” z aktualnego regionu Białorusi (Łuczaj i Köhler 2014). Określenia „czerwonogółwiec” i „kraśniuk” padały też w badaniach Królikowskiego (2009) dla terenu Puszczy Białej, mimo że były przeprowadzone w regionie bardziej na zachód od podawanego przez Bartnicką-Dąbkowską (1964), a samo określenie „kraśniuk” – w opracowaniu Ślubowskiej (2013), na wschód od Białegostoku,
- kraśniak – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (uwaga: nazwa kraśniak nie jest stosowana dla żadnych innych grzybów) (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (tłumaczenie nazwy: ze względu na czerwoną barwę kapelusza) (Ledworuch 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) forma „kraśniak” jest charakterystyczna dla ziemi radzyńskiej na Podlasiu, okolic Białej Podlaskiej, Włodawy, Parczewa i Kraśnika,
- siniak, mazur, panek – woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011 (Plona 2013); sama nazwa siniak – też woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa „siniak” w odniesieniu do koźlarza czerwonego stwierdzana była tylko w okolicach Inowrocławia i Szamotuł, a zatem w innych regionach, niż przeprowadzone ankiety. Podobnie nazwa „panek”, która występowała głównie w woj. łódzkim. Natomiast nazwa „mazur” była dawniej odnotowana w okolicach Krasnegostawu, a więc blisko badanego regionu z pierwszej ankiety,

- według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to gatunek o największym zróżnicowaniu nazw ludowych (ponad 100), przy czym około połowy z nich odnotowywanych było w pojedynczych lub mało licznych wystąpieniach, np. trzepietak, opal, pamfil czy tatar. W cytowanych ankietach (materiały niepublik.) nie wystąpiło określenie „czerwony kozak”, które w badaniach Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) miało największy zasięg geograficzny. Pojawiło się tylko w badaniach Królikowskiego (2009) dla Puszczy Białej oraz Głowackiej (2009) dla okolic Łodzi. Historycznie wystąpiło też w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku opisujących region poznański (Łuczaj i Köhler 2014). Czerwony kolor, kojarzący się z tradycyjnymi krakowskimi czapkami, był podstawą dla nazw „połak” (południowy Śląsk) oraz „krakus” i „krakowiak” (Kielecczyzna, Podlasie), przy czym w badaniach Głowackiej (2009 – okolice Łodzi) wystąpiła nazwa „krakowiaczek”. We wspomnianych ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „krakusy” podano z regionu sieradzkiego (Łuczaj i Köhler 2014). W woj. łódzkim regionalnie występowała nazwa „panek”, „panok”, „panicz”, na zachodnim Mazowszu – „pociechy” (w opracowaniu Głowackiej (2009) też dla okolic Łodzi), „pocieszki”, a w Garwolińskim – „pocikołki” i „pocikoły”. Nie znalazła się natomiast nazwa „jaśniepanek” (Głowacka 2009).

Koźlarz babka *Leccinum scabrum* (Bull.) Gray

- kozak – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa; woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka; woj. warmińsko-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (Ledworuch 2012); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to forma szczególnie często stosowana w Wielkopolsce i Małopolsce, mogą jej towarzyszyć dodatkowe określenia, jak na przykład biały, brązowy, grabowy, siwy. Z podanych wyżej lokalizacji ankietowanych, nazwa „kozak” notowana była przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) na Lubelszczyźnie, Rzeszowszczyźnie i w Łódzkiem, a nie spotkana w Olsztyńskim i okolicach Białegostoku. Podobne wyniki przedstawiono w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000), a w regionie podkarpackim używanie tej nazwy potwierdzają Łuczaj i Nieroda (2011). Nazwy „kozak”, „kozaki” odnotowane były też w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku w okolicach Poznania, Koła, Kutna i Jasła, a „kozoki” – tylko w regionie poznańskim (Łuczaj i Köhler 2014),
- kozia – woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką; woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Białej Podlaskiej, rok 2012 (Ledworuch 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to nazwa podlaska,
- koza – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) taka nazwa dla koźlarza babki zanotowana została w okolicach Żywca (woj. ślą-

skie). Dla regionu Rzeszowszczyzny podawane były raczej: „kozaczek”, „kozak” (w tym biały lub bury), „koźlak”,

- koźlak – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa; woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista; woj. podlaskie, gm. Nowinka, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 75 lat, rolnik; woj. podlaskie, gm. Piątница, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 70 lat, emeryt (ankiety – materiały niepublik.); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (Królikowski 2009); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. podlaskie, na wschód od Białegostoku, rok 2011/2012 (Ślubowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa ta była szerzej stosowana na wschodnim Mazowszu, Suwalszczyźnie, Kurpiach, Mazurach i Podlasiu (na Podlasiu i Kresach Wschodnich potwierdzone też przez Łuczaj i Köhlera 2014), a w mniejszym stopniu na Warmii, Kaszubach, w Kieleckiem i na południowej Lubelszczyźnie. Według Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) zasięg tej nazwy obejmował bardziej środkową Polskę,
- koźlarek – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz (tłumaczenie nazwy: na dużym trzonie, podobieństwo do wiatraka koźlarza obracającego tylko górę ze skrzydłami) (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięcek 2011); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Bartnicka-Dąbkowska (1964) oraz Kopczyński i Ławrynowicz (2000) podają, że nazwa koźlarek występowała m.in. na środkowym Mazowszu, w Łęczyckiem, Sieradzkim i Wieluńskim, co obejmuje miejsca wskazane w w/w ankietach. Formę „koźlar”, zanotowano w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) dla regionu łódzkiego,
- brzozowik (zazwyczaj rośnie w pobliżu brzoź) – woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwy grzyba wywodzące się od brzozy są charakterystyczne dla Małopolski, Śląska, Kaszub, Warmii, Suwalszczyzny i Podlasia, obejmują – prócz formy „brzozowik” – np. także „brzozak” (potwierdzone też w badaniach Plony (2013) – nazwa od brzoź, pod którymi rośnie, a także w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000), choć po części w innych lokalizacjach), „brzoziak”, „brzezak” (potwierdzone też w badaniach Plony (2013), nazwa od brzoź, pod którymi rośnie), „brzeziniak”, a na północnym wschodzie Polski – dodatkowo „podbrzeźniak” (również w badaniach Ślubowskiej (2013) na wschód od Białegostoku), „pobrzeźniak” (w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) na Suwalszczyźnie) i „podbrzeźniak”. Nazwa związana z brzozami, funkcjonująca na Kaszubach, to „brzozacz” (w l. mn.) dla określenia ogólnie koźlarzy (Siemiński 2007),
- babka – woj. podlaskie, gm. Narew, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 50 lat, leśnik (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. mazowieckie, teren Puszczy Białej, rok 2008 (Królikowski 2009); babeczka – woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) takim określeniem („babka”) posługują się na Kresach Wschodnich oraz repatrianci osiadli na Ziemiach Zachodnich. Zanotowano je w okolicach Wej-

herowa, Hajnówki, Siemiatycz, Włodawy, Chełma, Hrubieszowa, a wśród repatriantów: w okolicach Szczytna, Białogardu, Gryfic i Jeleniej Góry. Posługiwanie się nazwami „babka”, „babki” na aktualnym terenie Białorusi zanotowano także w ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku (Łuczaj i Köhler 2014). W opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) nazwa „babka” wystąpiła w Suwalskiem i Włocławskiem. Natomiast „babczki” nie ma w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),

- według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to gatunek o szczególnie dużym stopniu rozpowszechnienia znajomości (97% zbadanych punktów), a znakomita większość nazw pochodzi od rdzenia „koz-”. Spośród nazw nie wymienionych wyżej, a mających nieco szerszy zasięg, warto podać formę „koźlarz” (zachodnie Mazowsze – też u Pięcka (2011) i Głowackiej (2009), Warmia, Ziemia Chełmińsko-Dobrzyńska, Bory Tucholskie, Kociewie, Krajna, Kaszuby), „stojak” (Polska centralna – potwierdzone w opracowaniu Głowackiej (2009) dla okolic Łodzi i w opracowaniu Kopczyńskiego i Ławrynowicz (2000) wraz z wersją „stojaczek”).

Twardzioszek przydrożny *Marasmius oreades* (Bolton) Fr.

- przydróżka – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (tłumaczenie nazwy: ze względu na miejsce występowania) (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011). Bartnicka-Dąbkowska (1964) zauważa, że nazwy pochodzące od rdzenia „drog-” są podobnie zróżnicowane, jak niższe nazwy związane z tańcem. Nazwa „przydróżka” notowana była w Koszalińskiem, w okolicach Ostrołeki, Mińska Mazowieckiego, Siemiatycz, Ostrzeszowa, Kępna, Wielunia, Kozienic i Chełma. Miejscowość pierwszej ankietowanej jest między Mińskiem Mazowieckim i Chełmem, jednak dość daleko od obu miast. Inne przykładowe nazwy z tym samym rdzeniem, to „dróżniki”, „przydrozek”, „podróżka”, „przydrożnik”, występują w szerokim pasie środkowej Polski, od południowej Wielkopolski po Lubelskie. Forma „przydrożnik” wystąpiła również w badaniach Ślubowskiej (2013) na wschód od Białegostoku, czego nie potwierdzają badania Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),
- podróżniczek – woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013); woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszla, rok 2011 (Płona 2013); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) ta forma została odnotowana w okolicach Piotrkowa, na Lubelszczyźnie raczej „podróżniczka” i „podróżnik”, a w okolicach Nidzicy – raczej „podróżnik”, co w okolicach Reszla (też warmińsko-mazurskie) odnotowano w badaniach Plony (2013). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „podróżniczki” podano z regionu poznańskiego i sieradzkiego, a „podróżniki” – z okolic Garwolina (Łuczaj i Köhler 2014),
- taneczniczka (krucha, delikatna) – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz (inna użyta nazwa: panienka) (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (tłumaczenie nazwy: grzyby na cienkich trzonkach, przez co potrafią „falować” na wietrze) (Pięćek 2011). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) forma pojedyncza „taneczniczka”, jak również mnoga „taneczniczki” występują w opisywanej okolicy, a także – wraz z innymi formami, jak m.in. „tańcówka”, „tanecznicza”, „tańcewatka”, „tańcujska”

czy „tanki” – w Borach Tucholskich, Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej, na Kujawach i w zachodniej części Mazowsza. Forma „tańcówka” została opisana także na Roztoczu przez Kurantowicza (2012), co potwierdza się w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). Znajdująca się tam również forma „tańcowniczki”, stwierdzona koło Rawy Mazowieckiej, została wymieniona współcześnie w ankietach z okolic Łodzi (Głowacka 2009). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „tanecznicze” podano w regionie sieradzkim, a „taneczniczki”, „tańcówki” i „tańcujki” – w Wielkopolsce (Łuczaj i Köhler 2014),

- panienka (wiotki wygląd) – woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista; woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.); pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 (Głowacka 2009). Według opracowania Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) forma „panienka” występowała w centralnej Polsce, w okolicach Piaseczna, Zambrowa, Piotrkowa, Bełchatowa, Przysuskiej i Włodawy,
- czubek (czubiasty wygląd) – woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista (ankiety – materiały niepublik.). Opracowanie Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) wymienia jedynie formę „czubajka”, stosowaną na Lubelszczyźnie, w okolicach Krasnegostawu,
- z innych nazw, wymienianych przez Bartnicką-Dąbkowską (1964), można podać np. „kiepka” (zachodnia Wielkopolska), „zawieruski”, „obieruski”, „waweruski” (Podlasie), „przepiórka”, „pindurka”, „ścierniówka”. Często określany był także ogólnie jako „psi” (grzyb, bedłka), „psiak” (również w badaniach Plony (2013) w okolicach Reszla i w badaniach Głowackiej (2009) w okolicach Łodzi) itp. Zbliżone określenie „waruszka” znalazło się w badaniach Królikowskiego (2009) z terenu Puszczy Białej, a określenie „siwucha” w badaniach Ślubowskiej (2013) na wschód od Białegostoku. Tymczasem w tym regionie nazwa „siwucha” nadawana była innemu gatunkowi – gąsce niekształtnej (Bartnicka-Dąbkowska 1964). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie wymieniono natomiast nazwy „tonka”, a nazwa „deszczówka” została przypisana twardzioszkowi czosnaczekowi – obie te nazwy wystąpiły w opracowaniu Głowackiej (2009) w okolicach Łodzi. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku wymieniono także nazwy „gromadki”, „gromawki” (okolice Garwolina), prawdopodobnie też „majowe bedłuszki” i „podsadówki” (region sieradzki) (Łuczaj i Köhler 2014). Szmaciak gałęzisty (aktualnie siedzeń sosnowy) *Sparassis crispa* (Wulfen) Fr.
- siedzeń – woj. lubelskie, gm. Komarówka Podlaska, rok 2011, informator – kobieta w wieku 74 lat, rolnik, gospodyni domowa (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy, jest dla szmaciaka podobnie brzmiąca: „siedzeń” (ale w okolicach Bydgoszczy),
- kozia broda – woj. łódzkie, gm. Zgierz, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 90 lat, młynarz; woj. mazowieckie, gm. Stoczek, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 79 lat, maszynista; woj. lubelskie, gm. Jabłoń, rok 2011, informator – kobieta w wieku 56 lat, sprzątaczką; woj. warmińsko-mazurskie, gm. Susz, rok 2011, informator – kobieta w wieku 49 lat, technik technolog (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, okolice Włodawy, rok 2011 (Neczaj 2012); woj. łódzkie, pow. brzeziński, rok 2008/2009 – też

kozia bródka (Głowacka 2009). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) jest to wspólna nazwa dla szmaciaka i dla goździenca żółtego, nawet częściej przypisywana goździencowi, niż szmaciakowi. Szmaciaki określane były tym terminem w różnych regionach Polski, poza Białostockiem, Zielonogórskiem, Opolskiem, Katowickiem, Krakowskim i Rzeszowskim, a szczególnie często w Lubelskim. W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „kozie brody” podano z Wielkopolski oraz regionu sieradzkiego (Łuczaj i Köhler 2014). Podobna nazwa, funkcjonująca na Kaszubach, to „koza broda” (Siemiński 2007),

- koźla broda – pogranicze woj. łódzkiego i mazowieckiego, okolice Skierniewic, rok 2011 (Pięćek 2011). Takiej formy nie odnotowano u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), raczej w/w kozia broda,
- kozie różki, kozie rogi (ze względu na wygląd) – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.); woj. lubelskie, Roztocze, rok 2012 (Kurantowicz 2012). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) obie nazwy nie są właściwe dla szmaciaka gałęzistego, tylko dla goździenca żółtego,
- baraniuszka (ze względu na wygląd) – woj. podkarpackie, gm. Brzozów, rok 2011, informator – kobieta w wieku 60 lat, emerytka (ankiety – materiały niepublik.). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma nazwy „baraniuszka”, tylko podobnie brzmiące (dla szmaciaka) baran (okolice Olsztyna), barania głowa, baraniocha (rzeszowskie) i baraniak (katowickie). W ankietach etnobotanicznych z końca XIX wieku nazwę „barany” podano z okolic Janowa Lubelskiego (Łuczaj i Köhler 2014). Współcześnie w okolicach Łodzi podano także nazwę baranek (Głowacka 2009), choć w przeszłości przypisana była mleczajowi chrząstce (Bartnicka-Dąbkowska 1964),
- horosz – woj. podlaskie, gm. Szudziałowo, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 58 lat, rolnik (ankiety – materiały niepublik.). W wynikach badań Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy, jest dla szmaciaka podobnie brzmiąca: „horasz biely” (okolice Sokółki w woj. podlaskim) lub „orosz” (okolice Rypina w woj. kujawsko-pomorskim), z literatury autorka cytuje jednak „chorosz”, najbardziej zbliżony do wyrazu podanego przez ankietowanego. W opracowaniu Królikowskiego (2009) dla Puszczy Białej pojawiły się określenia „charach”, „orech” i „purchniak”, których nie ma u Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964),
- gąbczak – woj. podlaskie, gm. Piątnica, rok 2011, informator – mężczyzna w wieku 70 lat, emeryt (ankiety – materiały niepublik.). W opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nie ma takiej nazwy, jest dla szmaciaka podobnie brzmiąca: „gąbka” (ale w okolicach Inowrocławia),
- strzępak – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Nidzicy, rok 2012 (Skudynowska 2013), woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013) – taka nazwa nie została odnotowana w opracowaniu Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964), jedynie „strzępak” (dla lejkowca dętego) bądź „strzępulec czerwony” (dla szmaciaka gałęzistego), ale w innym regionie (okolice Cieszyna),
- szmaciak – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) taka nazwa stosowana była w okolicach Katowic i Bielska-Białej, a zatem w innym regionie,
- kwoka – woj. warmińsko-mazurskie, okolice Reszła, rok 2011 (Płona 2013). Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwa ta funkcjonowała raczej w okolicach Bydgosz-

czy, Siemiatycz, w Świątokrzeskim oraz koło Miechowa i Sanoka (wśród ankietowanych w 2011 roku były pojedyncze osoby z Pomorza i Podlasia),

- z innych nazw, podawanych przez Bartnicką-Dąbkowską (1964) można wymienić: szcztotka, pazury, pazurki, bździuch, księgi, krowie kluki, jarosz (potwierdzone też w badaniach Głowackiej (2009) w okolicach Łodzi). Nie ma jednak w jej opracowaniu nazwy „płaskosz”, która wystąpiła w badaniach Kurantowicza (2012) na Roztoczu, jak również określenia „jaros”, „łosuń” i „łoszak”, które pojawiły się w okolicach Łodzi w badaniach Głowackiej (2009). Jedyne ostatnie określenie („łoszak”), w przeszłości oznaczało inny gatunek grzyba (sarniaka dachówkowatego – Bartnicka-Dąbkowska 1964).

Podsumowanie

Według Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964) nazwy ludowe nadawane były głównie tym gatunkom, które były jadalne i różniły się między sobą wyglądem i smakiem, a z pozostałych gatunków (niejadalnych/trujących) nazywane były tylko te, które miały jakieś praktyczne dla człowieka znaczenie, m.in. w lecznictwie (purchawki) lub w gospodarstwie domowym (muchomory). Pozostałe gatunki grzybów najczęściej „nie zasługiwały” na własne nazwy, często objęte były zbiorczym określeniem „psie grzyby”. Potwierdzają to także spostrzeżenia Łuczaja i Nierody (2011) w odniesieniu do regionu strzyżowskiego i krośnieńskiego na Podkarpaciu. Autorzy ci zwracają uwagę na bardzo precyzyjne znaczenie lokalnych nazw, przypisanych z reguły do określonych gatunków grzybów jadalnych.

Ludowe nazwy grzybów wynikały głównie z wnikliwych obserwacji miejsca i czasu występowania grzybów, ich symbiozy z określonymi gatunkami drzew, wyglądu, smaku czy zapachu (Bartnicka-Dąbkowska 1964, Kopczyński i Ławrynowicz 2000, Marczyk 2003). Przekazywane były na terenach wiejskich tradycyjnie z pokolenia na pokolenie (m.in. Łuczaj i Nieroda 2011), w związku z czym tam w pierwszej kolejności należy jeszcze poszukiwać takich informacji. Poszczególne regiony Polski charakteryzowały się bowiem dużą odrębnością leksykalną.

Na wartość informacji pochodzących od uboższych i mniej wykształconych osób zamieszkujących wieś zwróciła już uwagę Bartnicka-Dąbkowska (1964). Cytowane wyżej badania ankietowe potwierdziły, że największą wiedzę o tradycjach związanych z nazewnictwem grzybów posiadają starsze osoby mieszkające na wsi, o podstawowym lub średnim wykształceniu (ankiety – materiały niepublik., Królikowski 2009, Pięcek 2011, Łuczaj i Nieroda 2011, Neczaj 2012). Jednak i one często nie są już w stanie przypomnieć sobie określeń stosowanych przez ich rodziców i dziadków.

Współcześnie przy prowadzeniu etnomykologicznych badań ankietowych należy zwrócić uwagę na kilka spraw. Wydaje się, że szczególną wartość będą miały badania prowadzone wyłącznie wśród respondentów starszych, ze względu na fakt, że młodsze pokolenia są bardziej wykształcone i ich wiedza może przynajmniej po części pochodzić z innych źródeł (atlas, internet), niż tradycyjna wiedza przekazywana wyłącznie przez rodziców/dziadków. Potwierdzają to też obserwacje Łuczaja i Nierody (2011), według których w XX wieku dostępność atlasów grzybów wpłynęła na unifikację nazewnictwa grzybów niezależnie od regionu Polski. W cytowanych w poprzednim rozdziale badaniach ankietowani reprezentowali najczęściej duży przekrój wiekowy, jednak – jak już wspomniano – największą wartość posiadały informacje zebrane od najstarszych osób. Należałoby więc skupić się raczej wyłącznie

na nich. Łuczaj i Nierod (2011) zwracają jednocześnie uwagę, że w regionie podkarpackim to mężczyźni nieco częściej niż kobiety zaangażowani są w praktyczny zbiór grzybów. A zatem być może oprócz kryterium wieku, należy też zastanowić się nad uwzględnieniem kryterium płci? Choć wydaje się to mieć znacznie mniejsze znaczenie, niż kwestia wieku. Drugą bardzo ważną sprawą jest potwierdzenie etnicznego pochodzenia respondenta, by dobrze reprezentował lokalną odrębność nazewnictwa grzybów. W cytowanych współczesnych badaniach nie wszyscy respondenci utożsamiali się z regionem przeprowadzania ankiety, co w wynikach nie zostało wyraźnie rozdzielone i po części może tłumaczyć przedstawione w poprzednim rozdziale rozbieżności między zebranymi informacjami a danymi z opracowania Bartnickiej-Dąbkowskiej (1964). Mankamentem społecznej akcji dokumentowania ludowych nazw grzybów w internetowym atlasie „Grzyby Polski” jest brak określenia pochodzenia przedstawionych nazw (www.grzyby.pl/slownik-wspolczesnie-uzywane-potoczne-ludowe-nazwy-grzybow.htm), aczkolwiek sama inicjatywa jest wartościowa. Trzecią sprawą jest przygotowanie bardzo dobrej jakości materiałów o badanych grzybach – zdjęć, atlasów bądź – jak sugerują Kopczyński i Ławrynowicz (2000) – nawet świeżych owocników grzybów oraz szczegółowa dyskusja z respondentem, potwierdzająca znajomość gatunku. Chodzi bowiem o wyeliminowanie błędów w rozpoznaniu gatunku wynikających z niewyraźnych ilustracji. Abstrahując od tego, ankietowani czasem mylą grzyby łącząc je ze względu na podobieństwo wyglądu. W przytoczonych przykładach zaznaczyło się to w parze piestrzenica-smardz, a Bartnicka-Dąbkowska (1964) podaje też inne pary: np. pieczarki i czubajka kania bądź szmaciak gałęzisty (aktualnie siedźn sosnowy) i goździeniec żółty (aktualnie koralówka żółta).

Współcześnie wiele mówi się o problemach i potrzebach ochrony grzybów w aspekcie ochrony różnorodności biologicznej. Wydaje się, że ochrona wiedzy o ludowym nazewnictwie grzybów powinna mieć podobną rangę w odniesieniu do zachowania polskiej tradycji i kultury.

Literatura

- Bartnicka-Dąbkowska B. 1964. Polskie ludowe nazwy grzybów. Prace językoznawcze PAN nr 42. Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Głowacka E. 2009. Badanie stanu wiedzy i świadomości etnomikologicznej mieszkańców terenu Leśnego Kompleksu Promocyjnego Lasu Spalisko-Rogowskie. Praca magisterska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Grzywnowicz K. 2002. Grzyby i ludzie czyli od etnomykologii do mykotechnologii. Wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Konwencja 2011. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dz. U. nr 2011.172.1018.
- Kopczyński K., Ławrynowicz M. 2000. Polskie regionalne nazwy grzybów. W: M. Lisiewska, M. Ławrynowicz (red.) Monitoring grzybów. Wyd. Polskie Towarzystwo Botaniczne, Poznań-Łódź, 133-142.
- Królikowski M. 2009. Badanie etnomikologiczne na obszarze Puszczy Białej. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Kurantowicz T. 2012. Badania etnomikologiczne wśród mieszkańców leśnych okolic Roztozca. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.

- Ledworuch G. 2012. Badania etnomikologiczne wśród mieszkańców leśnych okolic Białej Podlaskiej. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Łuczaj Ł., Köhler P. 2014. Grzyby w ankiecie Józefa Rostafińskiego (1850-1928) ogłoszonej w 1883 r. Mushrooms in Józef Rostafiński's (1850-1928) questionnaire from 1883. *Etnobiologia Polska* 4: 5-54.
- Łuczaj Ł., Nieroda Z. 2011. Collecting and Learning to Identify Edible Fungi in Southeastern Poland: Age and Gender Differences. *Ecology of Food and Nutrition*, 50.4: 319-336.
- Materiały niepublik. – materiały (ankiety) zgromadzone w Zakładzie Mikologii i Fitopatologii Leśnej SGGW w Warszawie
- Marczyk M. 2003. Grzyby w kulturze ludowej. Wyd. Wydawnictwo Atla 2, Wrocław.
- Neczaj R. 2012. Badania etnomikologiczne na terenie Naleśnictwa Włodawa. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Pięcek K. 2011. Badania etnomikologiczne okolic leśnych Skierniewic. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Plona M. 2013. Badania stanu wiedzy etnomikologicznej mieszkańców okolic Reszla. Praca magisterska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Siemiński T. 2007. Grzybobranie w kaszubskich lasach, jako współczesna forma ludowego zbieractwa na przykładzie lasów okolic Bytowa. W: W. Łysiak (red.) *Las w kulturze polskiej. Materiały z V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*, Cisna, 19-21.05.2006. Wyd. ECO, Poznań, 453-457.
- Skudynowska 2013. Badania etnomikologiczne wśród mieszkańców terenu Nadleśnictwa Nidzica. Praca inżynierska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- Ślubowska M. 2013. Badanie poziomu wiedzy etnomikologicznej mieszkańców terenów Nadleśnictwa Żednia. Praca magisterska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW.
- www.grzyby.pl/slownik-wspolczesnie-uzywane-potoczne-ludowe-nazwy-grzybow.htm – słownik współcześnie używanych potocznych (ludowych) nazw grzybów w internetowym atlasie „Grzyby Polski”
- www.indexfungorum.org – baza danych Index Fungorum
- www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne – strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO

Ewa Referowska-Chodak

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii SGGW
echodak@wl.sggw.pl